

DR. KÓKAI SÁNDOR*

TRIANON NÉHÁNY TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HATÁSA A BÁNSÁGBAN

ABSTRACT

At the end of the XIX century it became the most developed region inside the Carpathian Basin. The Trianon treatment have changed many economical and other problems (e.g. financial and national) and cut it down the traditional, economical and social connection. Today, the Bánság region is maybe born again. There is a new form of organization. They are looking for a place in the new globalizing world.

Bevezetés

Trianon társadalmi-gazdasági következményeinek teljes körű feltárása az ismert objektív és szubjektív körülmények miatt napjainkig sem történetelt meg. Mindazok ellenére, hogy az utóbbi évek több szempontú megközelítésen alapuló kutatásai természetesen együtt jártak az interdiszciplinaritás felerősödésével, a korábbi kutatási eredmények kiegészítésével, revidálásával, illetve más szempontú szintézisével. Napjainkban a Bánság egyes részei eltérő jellegűek, gazdaságuk és fejlettségük, amely az elmúlt évszázadok társadalmi munkamegosztásának és politikai-gazdasági változásainak az eredménye. A korábban egységes Bánság az a történeti, politikai, gazdasági és földrajzi régió, melynek Trianon utáni fejlődési sajátosságai számos földrajzi, településszerkezeti, gazdasági (pl. helye és szerepe az új határok által kijelölt földrajzi munkamegosztásában, a munkamegosztás mélysége és regionális kapcsolatrendszere stb.), szociálgeográfiai (pl. gazdasági és politikai asszimiláció, belső és külső migráció stb.), etnikai (pl. etnikai térszerkezet területi változásai, etnikai tömbök, szigetek, csoportok és kontakt zónáik alakulása és fejlődése stb.), történeti (pl. társadalom- és gazdaságtörténeti stb.) és regionális (pl. regionalizáció és regionalizmus érvényesülése, regionális önállóság stb.) problémát vetnek fel. Tudományos feldolgozásuk, komplex feltárásuk és szintézisbe foglalásuk még nem tisztázott megnyugtató módon, melynek néhány elemét az alábbiakban mutatom be, tükröztetve a sajátos bán-sági válaszokat a Trianonnal új formában jelentkező kihívásokra és próbatételekre.

Társadalmi következmények

A kelet-közép-európai régióban zajló etnikai homogenizálódást jól illusztrálják a Bánságban a 20. század folyamán lezajlott folyamatok. A mindenkori államalkotó nemzettel való azonosulás igénye és gyakorlata a nemzetiségeknél eltérő mértékben jelentkezett. A Bánság egy évszázaddal ezelőtt az etnikai tarkaság európai viszonylatban is egyedülálló régiója volt, ahol négy nagy és tizenkettő kisebb nemzetiség élt együtt, mintegy 28 522 km²-en (1. táblázat).

Az elmúlt kilencven esztendőben az állam- és közigazgatási határok változásai olyan demográfiai folyamatokat indítottak el, amelyek napjainkra differenciálódott etnikai mikrorégiók mozaikjait hozták létre, eltérő népesség- és településföldrajzi specifikumok-

* Főiskolai tanár, Nyíregyházi Főiskola Természettudományi és Informatikai Kar.

kal. A bánsági népesség számbeli, etnikai, vallási és nyelvi összetétele markánsan átalakult.

Szerb-Bánságot a románok 75 ezres, a magyarok és németek a 110–130 ezres, a szerbek 232 ezres múlt század eleji induló lélekszáma (2. táblázat), valamint az ott élő kisebb népcsoportok a régió egyik legszínesebb kulturális területévé tették. A legutóbbi népszámlálás szerint a kétszázezernél alig több nem szerb (roma, magyar, román, szlovák stb.) mellett a szerbek a régió összlakosságának már több mint kétharmadát alkották. Román-Bánság területén a többségi népesség túlsúlya még nagyobb: az 1992. évi adatok szerint a régió népességén belül a románok száma megközelítette az 1 milliót, s arányuk az összlakosság 83,5%-át tette ki. A bánsági románok 59%-a városlakó volt: a négy törvényhatósági jogú városközpontban – Temesváron, Resicabányán, Lugoson és Karánsebesen 325 ezernél több román élt. A magyarok aránya egyedül Temesváron közelítette meg a 10%-ot. Az 1992. évi 32 ezer temesvári magyar lakos a város népességének 9,5%-át alkotta. Az elmúlt évtized során a németek folyamatos térvesztésével párhuzamosan újabb kolonizáció bontakozott ki, immáron az elhagyott sváb házakba költöző román, cigány és magyar lakosok révén. A falvak német lakossága is gyorsan csökkent, nem véletlen, hogy az egész Bánság területén 30 843 német anyanyelvű maradt (1,67%), amelyből 13 206 fő Temesváron élt. Az 1989 utáni lavinaszerű exodus nyolc generáció tapasztalata során kiérlelődött kollektív döntés volt. A romániai és szerbiai bánsági határövezetek egyúttal a térség roma népcsoportjainak regionálisan felerősödő jelenlétét is jól példázzák. A bánsági romák számának gyors gyarapodása azt jelenti, hogy negyvenezer fős jelenlétükkel a negyedik legnépesebb etnikai közösségévé váltak a Bánságnak. A Zsombolya és Nagyszentmiklós közötti kistérségben, valamint a Maros-völgyben települések egész sorában a cigányság már meghaladta a 25%-os, helyenként az 50%-os részarányt. Ehhez hasonló erős roma jelenléttel a kisebbségi magyarok által lakott kistérségek közül csak Gömör szlovákiai részein találkozunk a Kárpát-medencében. Román-Bánságban a falvak körzetesítésével egyetlen magyar többségű önálló falu sem maradt, a magyar lakosságú falvakat nagyobb román lakosságú falvakhoz kapcsolták, így az összlakosságon belüli arányuk minden körzetben 50% alatti. Magyar-Bánság területén az etnikai homogenizáció a két világháború között megvalósult, melyet felgyorsított, hogy a szerb megszállás után (1918–1921) a szerbek egy része elhagyta a Marosszög területét. Az 1920 utáni népességszám-változások egyszerű adatsorai mögött olyan etnikai-vallási és nyelvi összetételt jelentő módosulások következtek be, különösen Szerb-Bánság telepes falvai, a német nemzetiség szinte teljes likvidálása 1945 után, magyarok tömeges elmenekülése, amelyek egyértelműen mutatják, hogy ebben az időszakban a demográfiai folyamatokat a különböző irányú és motivációjú, gyakran erőszakos migrációs folyamatok határozták meg. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, megjegyezzük, hogy 1990-re a Bánság 826 települése közül mindössze 128 olyan település maradt, ahol nem a románok vagy a szerbek voltak abszolút többségben, ebből 8 település magyarországi (itt is homogenizálódott a lakosság). Román-Bánság és Szerb-Bánság 60–60 települése egyformán oszlott meg ilyen értelemben. Magyar többségű 34 település, szerb többségű Romániában 11 db, román többségű Szerbiában 22 db, szlovák többségű 6 db, krasován 7 db, homogén cseh bányásztelepülés 8 db, ruszin többségű 11 db, makedón többségű 2 db, bolgár többségű 2 db és mindössze 4 településen német többség volt.

	Román Bánság					Bánság				
	1910	1931	1956	1992	2002	1910	1930	1949	1992	2002
Magyar	120 985	97 854	86 592	67 497	59 697	242 152	205 416	215 646	158 606	142 721
	12,3	10,2	8,9	5,9	5,5	15,3	13,1	13,3	8,5	8,4
Német	252 802	246 354	147 275	30 843	21 083	387 545	364 299	153 552	30 843	21 937
	25,7	25,6	15,1	2,7	1,9	24,5	23,2	9,5	1,7	1,3
Szerb	48 733	36 491	31 156	15 622	20 937	284 330	308 862	419 424	476 551	456 622
	4,9	3,8	3,2	1,4	1,9	18,0	19,7	25,8	25,7	26,9
Román	515 485	532 589	648 925	954 846	916 492	591 968	594 332	704 364	988 641	943 013
	52,4	55,3	66,7	83,5	85,1	37,4	37,9	43,4	53,4	55,5
egyéb	46 870	48 520	58 542	73 902	59 987	76 199	94 213	128 763	197 974	134 046
	4,8	5,1	6,1	6,5	5,6	4,8	6,1	8,0	10,7	7,9
Össz.:	984 139	962 086	972 408	1 142 702	1 078 190	1 581 849	1 567 435	1 623 227	1 851 580	1 698 339
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

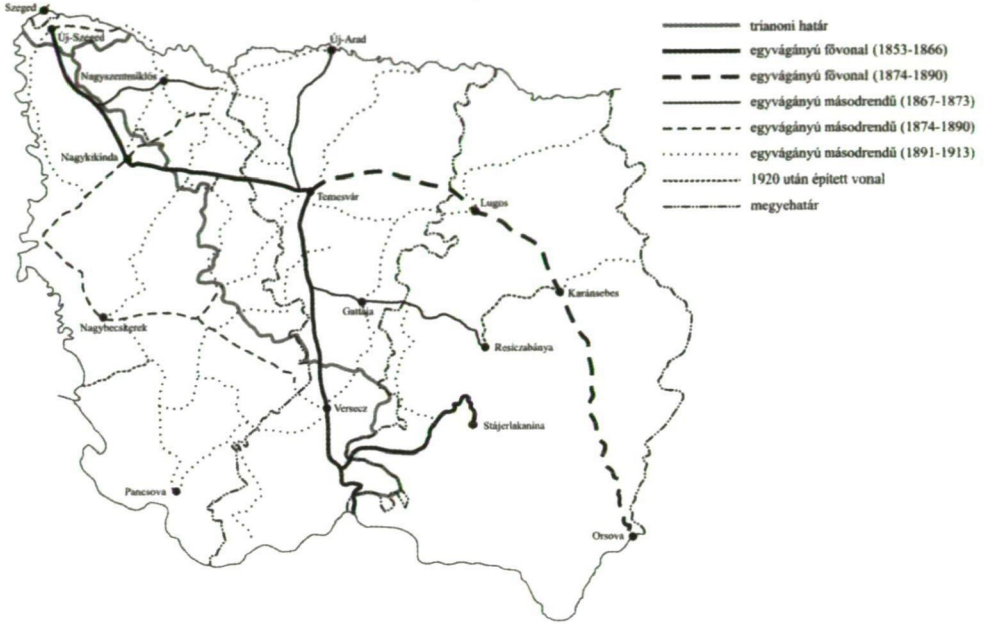
Forrás: Népszámlálás kötetei

Gazdasági következmények

A tőkés termelési viszonyok megszilárdulásának időszakában a Bánság helyét és szerepét a történelmi Magyarországon kedvezően befolyásolta a vasúthálózat kialakulása, mely lényegesen javította a régió közlekedés-földrajzi helyzetét, lehetővé téve, hogy termékei (pl. szén, vas, bánsági búza stb.) bekapcsolódjanak az Osztrák-Magyar Monarchia egységesülő piacába, korábban soha nem tapasztalt mennyiségben, kedvező feltételek mellett. A bánsági gazdaság egyes ágazatai a XIX. század második felében erőteljesen differenciálódtak a társadalmi-gazdasági erőterek és szintek változatos mozaikjaira tagolva a régiót, alkalmazkodva az egységesülő térstruktúrához. Az átalakulás jellege és intenzitása évtizedekre meghatározta a régió helyét a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában. A Bánság közút-, vasút- és hajózási útvonalai országos viszonylatban a legfejlettebbnek számítottak. Sajátos a közlekedéshálózat térstruktúrája, olyan értelemben, hogy a hálózat Temesvár központúsága mellett a várost elkerülő vonalak is kiépültek. A vasúthálózat tekintetében elgondolkodtató, hogy a Tiszán Szegedtől lefelé egyetlen vasúti híd sem épült, miként a Duna folyón sem (*1. térkép*). Az I. világháború utáni békeszerződés által megrajzolt határok a vonalas infrastruktúra által biztosított gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat vágták szét az utódállamok gyakran egymással is szöges ellentétben álló érdekeinek megfelelően. A Bánság belső vasútjait a trianoni határ nem kevesebb, mint tizenkilenc helyen metszette át, a legforgalmasabb fővonalat (Szeged–Temesvár) is kétszer, mely alapján elvesztette korábbi funkcióját. A legkirívóbb esetek közé tartozik, hogy Valkány község nagyállomása Szerbiához került, miközben a település és a kisállomás Romániához. Szőreg forgalomgyűjtő és elosztó szerepe megszűnt. A vasútvonalak egy részén a közlekedés megszűnt, s nem volt jobb a helyzet a vízi- és közúthálózati következményeket tekintve sem. Mindez lehetetlenné tette a gazdasági javak áramlását, termelési körzetek maradtak feldolgozó központ nélkül és fordítva központok termelési körzet nélkül.

Szeged gazdasága napjainkig sem heverte ki, hogy a trianoni határok elszakították az Észak-Bánság területeit a város természetes hinterlandjától. A Bánság Monarchia piacait ellátó gabonatermelési szerepe, a Krassó-Szörényi iparvidék országos jelentősége, a belső térszerkezeti erővonalainak sűrűsége, az urbanizáció és a városhálózat sajátosságai, az etnikai sokszínűség és az országos jelentőségű és szerepkörű pénzügyi-, kereskedelmi-, igazgatási központjai miatt a történelmi Magyarország egyik legjelentősebb gazdasági térségévé vált a XX. század elejére. Nem lehetett közömbös, hogy mely utódállam kapja meg Trianonban területét.

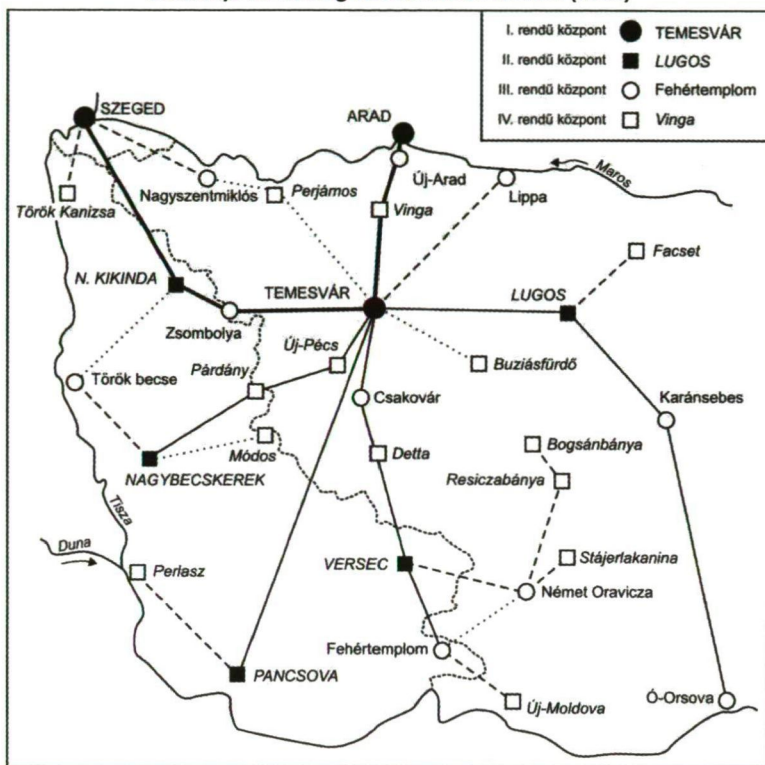
1. térkép. A Bánság vasútvonal hálózata

Térszerkezeti következmények

A bánsági polgárosodás törekeny vázát (Beluszky P. 1992.) is jelentő városhálózatra – máig visszafordíthatatlanul – a trianoni országhatárok meghúzása jelentette az eddigi legnagyobb csapást, melynek eredményeként egységes térszerkezete alkotó elemeire hullott szét (2. térkép). A korábbi településközi kapcsolatok a határ két oldalán gyakorlatilag lenulláztak. A Bánságra a Trianonban megrajzolt új határok a térsziszofréniát és a gazdasági ellehetetlenülést hozták, napjainkig megoldatlan, halmozottan hátrányos helyzetű, országhatár menti perifériákat kialakítva, csökkenő népességű, stagnáló-hanyatló, pozíciókat vesztett egykori központokkal. A bánsági szerb-román határ menti negyed és ötöd rendű központok (pl. Óbesenyő, Nagykömlös, Párdány, Új-Pécs, Billéd, Módos, Zichyfalva, Temeskutas, Denta stb.) napjainkra elemi centrumokká vagy központi funkció nélküli településekké váltak, súlyos demográfiai erózióval és gazdasági ellehetetlenüléssel küzdve. Az elmúlt kilencven esztendő alatt nagyobb kihívásokkal kellett e településeknek szembenéznük, mint a korábbi évszázadokban összességében. Az országhatárok Trianon óta sohasem voltak nyitottak és átjárhatók a társadalmi-gazdasági kapcsolatok és kapcsolódások tekintetében. A trianoni határ, napjainkban is torzítja a földrajzi tér természetes szerkezetét, csökkenti, vagy minimalizálja a társadalmi-gazdasági érintkezés intenzitását. A városi múlttal rendelkező települések a Bánságban ma sem tudják betölteni azt a szerepet, még ha igazgatási-szervezési funkciókkal gazdagodtak is, melyet a modern kor kihívásai követelnek, sőt Temesvár és Belgrád dinamizmusának kedvezőtlen hatásai miatt fokozottan hátrányos helyzetbe kerültek.

2. térkép. A Bánság térszerkezeti vázlatja (1910)

Összegzés

Az első világháború befejeződését követően Magyarország elveszítette etnikai sokszínűségét. A trianoni békeszerződés elcsatolta a vegyes lakosságú területek (Erdély, Bánság, Felföld) többségét. Az egykori „Kis Európának” nevezett Bánságban azonban az etnikai sokszínűség nyomai – mind a nemzetiségek csoportjaiban, mind pedig az egymás mellett élő különböző vallásfelekezetekben – megmaradtak. Ez az örökség bánsági emlékezetünk fontos része. A különböző népek és nyelvek együttélésének hagyománya – a sokféleség és összetartozás – európaiságunk egyik tanúsága. A terület többnyelvűségét akár minden lakója közös kulturális örökségének is nevezhetnénk. A sodró lendületet megtörték, jelentős mértékben lefékeztek a világháborúk megrázó eseményei és tragikus következményei, de közelről sem hamvasztották el teljesen. A régió gazdaságában a trianoni határmegvonás alapvető törést okozott. Ettől kezdve a Bánság három részre eltérő útra lépett, s a különbségek nem a korábban hangsúlyos centrum-periféria dimenzió mentén, hanem a határok által felosztott részek között erősödtek fel. Vélhetően évtizedeknek kell még ahhoz eltelni, hogy a fejlettségbeli különbségek a határok két oldalán mérséklődjenek. Ez azonban – miként a trianoni határok kijelölése – nem csak a helyi társadalmi-gazdasági folyamatok függvénye. Trianon után az emberformálta táj egyik alapvető alakítója az állami hovatartozás lett. A határokon átívelő gazdasági, közlekedési és egyéb szálak, kapcsolatok 1920 után lazultak meg olyannyira, hogy ma a Bánságról, mint egységes gazdasági térről lehetetlen beszélni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gulyás L. (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. p. 233.
- Gulyás L. (2006): A Délvidék regionális fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. In: A Délvidék történeti földrajza. Nyíregyháza, pp. 55–68.
- Kocsis K. (1983): A Vajdaság nemzetiségi képének száz éve (1881-1981) Területi Kutatások 6. pp. 60–76.
- Kókai S.–Bottlik Zs. (2002): Der ethnische-geographische Charakter des Banats und seine Eigenheiten 1890-1990. In.: Manuskript in Ost- und Südosteuropa-Institut, Wien.
- Kókai S. (2010): A Bánság történeti földrajza (1718–1918). Nyíregyháza, p. 418.
- Magyar, szerb és román népszámlálások adatai 1869–2002 között.
- Tóth J. (1997): Régiók a Kárpát-medencében. In: Papp N.–Tóth J. (szerk.): Európa politikai földrajza. JPTE TTK University Press, Pécs.